

УДК 811.111:42

Чухно Т.В.,
старший викладач,
Академія митної служби України

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СПОЛУЧЕНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (НА ПРИКЛАДІ МИТНОГО ДИСКУРСУ)

Внаслідок швидкого розвитку багатьох сфер людської діяльності **актуальним** стає системний підхід до вивчення терміносистем з урахуванням лінгвостилістичних та структурно-семантичних особливостей термінів. Термінологія є найбільш динамічним складником лексичної системи мови, що характеризується постійним розвитком та неологізацією.

Серед найменш досліджених проблем в сучасному перекладознавстві є проблема адекватного перекладу митної лексики, її формування, розвитку й упорядкування. Проблема розбудови митної терміносистеми має надзвичайно важливе як теоретичне, так і практичне значення, оскільки в сучасній Україні відбуваються процеси розширення й поглиблення міжнародних зв'язків. Саме проблемі *функціонування митної термінології, її структурно-семантичним та лінгвістичним особливостям* присвячено дану статтю.

Дослідження систем дериваційних процесів дає можливість вдосконалити процес вивчення митної термінологічної системи, у тому числі і під час навчання англійської мови за фахом.

Метою роботи є виявлення лінгвістичних і структурно-семантичних особливостей митних термінологічних сполучень та термінів-аббревіатур в англійській мові.

Відповідно до основної мети в статті вирішуються наступні *завдання*:

- дослідити семантику утворення та шляхи перекладу митних термінів;
- простежити особливості їхньої лінгвістичної та семантичної структури;
- проаналізувати митні псевдоінтернаціоналізми та терміни-аббревіатури.

Як відомо, мова фахових текстів відрізняється від мови художньої літератури певними стилістичними, граматичними та лексичними особливостями. До лексичних труднощів В.І. Карабан відносить багатозначність слів (термінів) та вибір адекватного словникового відповідника або варіанту перекладу слова (терміна), особливості вживання загальнонародних слів в науково-технічних текстах, правильне застосування того чи іншого способу перекладу лексики, визначення межі припустимості перекладацьких лексичних трансформацій, переклад термінів-неологізмів, аббревіатур, псевдоінтернаціоналізмів, етноспецифічної лексики, різного роду власні імена і назви (фірм, установ і організацій) тощо [8, 12]. Карабан підкреслює, що для адекватного перекладу “перекладач повинен бути добре обізнаним з основами теорії перекладу взагалі та науково-технічного перекладу зокрема, перекладацькими трансформаціями, способами перекладу різних мовних та мовленнєвих явищ” [7, 16]. Але обов'язковою умовою повноцінного перекладу

будь-якого спеціального тексту є повне розуміння його перекладачем. Механічний переклад термінологічних сполучень та виразів, без проникнення у їх сутність, без знання самих явищ, процесів та механізмів, про які йдеться в оригіналі, може призвести до грубих помилок у перекладі. Перекладач повинен детально вивчити ту галузь, в якій він працює.

Як було зазначено вище, до лексичних труднощів при перекладі фахових текстів, перш за все, відноситься термінологія, бо, за словами Г.О. Винокура, термін – це не особливе слово, це слово в особливій функції [5, 5]. Хоча для більшості термінів характерна однозначність, Проніна [13] рекомендує розглядати термін у контексті, бо його значення може змінюватися залежно від тієї галузі, в якій він вживається.

За словами О.О. Реформатського, "...найпростіше специфічність термінологічної підсистеми продемонструвати на словотворенні" [14, 108]. Тому для правильного перекладу терміна важливо знати його словотвірну і морфологічну структуру та семантичні відмінності від загальноживаних слів.

За своєю будовою терміни поділяються на прості ("income" – "дохід", "tax" – "податок"), похідні-суфіксальні ("drawer" – "трасант/векселедавець", "clearance" – "очищення, врегулювання претензій", "reimbursement" – "повернення, компенсація"), префіксальні ("overdraft" – "перевитрата", "to unload goods" – "розвантажувати товар"), суфіксально-префіксальні ("reprocessing" – "повторна обробка", "unaccompanied luggage" – "несупроводжуваний багаж"), складні ("warehouse" – "товарний склад", "airfreight" – "повітряні вантажі") та терміни-словосполучення ("multiple tariff system" – "система множинних тарифів", "severance tax" – "податок на добути корисні копалини") [6, 172–183]. На підставі термінотворчих системних зв'язків у терміносистемі можуть бути побудовані моделі термінів і моделі термінологічних словосполучень, що різняться продуктивністю й частотністю.

Р.Ф. Проніна пропонує декілька способів перекладу термінів-словосполучень [13, 21–22]. Ці ж самі засоби можна використовувати при перекладі митної термінології.

1) калькування. Калька – це слова або словосполучення, які створені із мовного матеріалу мови перекладу під впливом морфологічної структури іноземного слова чи словосполучення, тобто "кожна значуща частина оригіналу перекладається буквально і займає в перекладі таке ж місце, як і в оригіналі" [15, 101], наприклад: "income tax" – "прибутковий податок", "protective duties" – "захисні податки", "shipping entries" – "вантажні документи";

2) переклад за допомогою прийменників, наприклад: "risk testing" – "перевірка на ступінь ризику", "container team" – "команда по догляду контейнерів", "entry visa" – "віза на в'їзд в країну", "credibility check" – "перевірка на вірогідність", "delivery order" – "розпорядження на постачання товару";

3) переклад за допомогою використання родового відмінку, наприклад: "preference system" – "система преференцій", "commodity code" – "код товару", "deferred payment" – "відстрочка платежів", "transaction value" – "вартість угоди" "debt enforcement" – "стягнення боргів", "tax rate" – "ставка оподаткування";

4) як відомо, одним із характерних явищ англійської мов є термінологічні сполучення зі складним семантично-синтаксичним зв'язком між компонентами. Синтаксичні відношення в таких конструкціях, як правило, виражаються за допомогою порядку слів. Тому для адекватного перекладу митних текстів слід знати не тільки термінологію, але й вміти правильно аналізувати такі зв'язки. Серед найуживаніших конструкцій можна назвати двокомпонентну конструкцію, яка складається з двох іменників. Переклад здійснюється групою пояснювальних слів, наприклад: “cash discount” – “знижка при оплаті готівкою”, “drawback system” – “система повернення мита”, “drug dogs” – “собаки-шукачі наркотиків”, “tax avoidance” – “зниження суми оподаткування (законним чином)”; такий спосіб можна використовувати й при перекладі дієслівних конструкцій: “to facilitate a visa” – “сприяти виданню візи”, “to identify suspect containers” – “визначати контейнери, які підлягають сумніву”.

Слід зазначити, що основна маса англійських складних термінів репрезентована простим складанням двох повнозначних основ. Цей спосіб, зазвичай, поширюється тільки на іменники. Для того, щоб уникнути неадекватного буквального перекладу варто застосовувати перекладацькі трансформації, внаслідок яких буквальний переклад адаптується до норм мови перекладу і стає адекватним. Складні слова-терміни перекладаються за допомогою таких трансформацій:

- 1) перестановка (“pro forma invoice” – “рахунок-проформа”);
- 2) додавання (“temporary admission” – “режим тимчасового ввозу”, “licensing arrangements” – “порядок надання ліцензій”);
- 3) вилучення (“bill of entry” – “декларація”);
- 4) транслітерація (“embargo” – “ембарго”, “import” – “імпорт”);
- 5) транскрипція (“quota” – “квота”, “export” – “експорт”);
- 6) експлікація, тобто описовий переклад (“customs warrant” – “ордер на випуск вантажу з митниці”, “bond note” – “дозвіл митниці на вивіз товару з митного складу”, “consumption entry” – “митна декларація на імпортований товар, що негайно надходить у продаж”). Описовий переклад доцільно використовувати і при перекладі багаточленних атрибутивних словосполучень із складним синтаксичним зв'язком всередині групи. Атрибутивні словосполучення є одним із характерних явищ англійської мови. Переклад таких термінів-словосполучень починають з іменника, який займає останнє місце в словосполученні і який є його основним компонентом; потім послідовно перекладають кожну смислову групу, найчастіше справа наліво. Наприклад, словосполучення “computed value method” слід перекладати таким чином: “method” – “метод”, “value” – “вартість”, “computed” – “обчислений”, тобто увесь термін повинен перекладатися як “метод визначення вартості шляхом обчислення”. Словосполучення “drug law enforcement” – перекладається, як “застосування законів про наркотики”, “poll tax states governors” – “губернатори штатів, в яких сплачується виборчий податок”, “business secrecy law” – “закон про збереження комерційної таємниці”.

При перекладі фахових текстів основною перешкодою можуть бути псевдоінтернаціоналізми тобто “хибні друзі” перекладача (або їх ще називають “фальшиві друзі” перекладача). Митна термінологія не є виключенням: “ammunition” – “боєприпаси”, а не “амуніція”, “Customs officer” – “митник”, а не “митний офіцер”, “figure” – “цифра” або “малюнок”, а не “фігура”, “null” – “недійсний”, а не “нуль”, “tax” – “мито” а не “такса”, “receipt” – “квитанція, розписка”, а не “рецепт”. Відомо, що етимологічний буквалізм полягає у використанні при перекладі зовнішньо схожого слова чи словосполучення, котре не відповідає за своїм значенням слову чи словосполученню оригіналу. При перекладі деяких термінів з української на англійську також існують певні лексичні труднощі: “претензія” слід перекладати “claim” а не “pretension”, “фальшиві документи” – “forged papers/documents” а не “false documents”, “внутрішня політика” – “domestic policy” а не “inner policy”, “офіційна особа” – “official” а не “official person” [9]. Значення “хибних друзів” перекладача обов'язково потрібно перевіряти в термінологічному словнику.

Слід також пам'ятати про справжні інтернаціоналізми, які в текстах фахового напрямку набувають певну якісну специфіку. Вони збагачуються зв'язками, створюють нові словосполучення і часто потребують нових еквівалентів перекладу, яких немає в словнику. Це спричиняє труднощі при перекладі. Необхідно враховувати таку специфіку і уникати помилок перекладу.

Митна документація ускладнена ще одним лексичним прошарком мови – абрєвіатурами. Абрєвіація (чи складноскорочений спосіб словотворення) являє собою утворення іменника на базі сполучення слів, основи яких входять до складу похідної основи в скороченому вигляді. Дєривати, утворені зазначеним шляхом, називаються абрєвіатурами. “Всі абрєвіатури мають у мові деякий “прототип” – складну одиницю, яка підлягає редукції” [11, 107]. “Прототипом” абрєвіатур у мові є словосполучення. Абрєвіація має високий ступінь продуктивності в сучасних мовах, зокрема в офіційно-діловому та науково-технічному стилях, оскільки вона спрямована на все більшу регламентацію та упорядкованість. Цьому також сприяють загальні тенденції розвитку термінологічного словотворення. Абрєвіатури мають переваги перед термінами, які служать джерелом їх утворення. Вони зручні для користування, оскільки є стислими та короткими за формою, що є важливим для заощадження місця й часу в діловій та науковій кореспонденції. Проте недолік їх полягає у тому, що вони зрозуміли лише фахівцям конкретної галузі. Вони можуть збігатися з термінами-абрєвіатурами інших галузей, позначаючи зовсім інші поняття. Наприклад, скорочення *b.l.* має наступні варіанти розшифровки:

- 1) “bill of lading” – коносамент (економічна та митна галузі),
- 2) “building line” – “лінія забудови, “червона лінія” (будівельна галузь) [16, 50].

Абрєвіатура *SAD* може позначати наступне:

- 1) “single administrative document” – “єдиний адміністративний документ – уніфікована форма митної декларації при імпортуванні товарів з країн третього світу до Європейського Союзу” (митна галузь);

- 2) “Security Account Database” – “база облікових записів” (комп'ютерна галузь)

або його омонім теж з комп'ютерної галузі “Serial-Access Memory” – “пам'ять з послідовним доступом” [2, 318].

Абревіатура FAS має такі варіанти:

1) “free alongside ship” – “франко вздовж борту судна”(митна галузь). Цей термін згідно умов Інкотермсу означає, що продавець виконав поставку – товар розміщено вздовж борту судна на причалі у зазначеному порту відвантаження. Це означає, що з цього моменту всі витрати і ризики втрати чи пошкодження товару повинен нести покупець [12, 17].

2) “Foreign Agricultural Service” – “Іноземна Сільськогосподарська Служба” (сільськогосподарська галузь).

3) “Financial Accounting Standards” – “стандарти фінансового обліку” (економічна галузь) [16, 217].

Ряд термінологічних абревіатур, які активно функціонують в митній документації, запозичені з мов міжнародного спілкування, насамперед з англійської. Слід зазначити, що багато митних термінів-абревіатур мають еквіваленти або постійні відповідники у мові перекладу:

W.B. або w.b. – “waybill” – “товарно-транспортна накладна”; C/O – certificate of origin – “сертифікат походження товару”; DF – “duty free” – “безмитний; той, що не підлягає обкладанню митом”; VAT – “value added tax” – податок на додану вартість (ПДВ); S/O або S/o – “shipowner” – “судновласник”; w'hse – “warehouse” – “товарний склад” [1, 159–195].

Для більшості абревіатур у митних текстах подаються відповідники та пояснення у термінологічних словниках або підручниках:

ATA carnet – “Admission Temporaire-Temporary Admission carnet – (абревіатура французьких та англійських слів) carnet” – “міжнародні митні документи, по яких дозволяється вивозити зразки товарів без сплати експортних податків до країн, що є учасницями АТА конвенції” [6, 163].

FCA – “Free carrier” – “Франко-перевізник” – цей термін визначає умови постачання товару відповідно до міжнародних угод (Incoterms) і означає, що зобов'язання продавця щодо поставки вважається виконаним після передачі товару, очищеного від мита на експорт, під відповідальність перевізника, названого покупцем, у погодженому місці або пункті [6, 169].

DAF – “Delivered at frontier” – “поставка до кордону” згідно умов Інкотермсу означає, що обов'язки продавця вважаються виконаними у момент прибуття товару, очищеного від мита на експорт, у зазначений пункт і місце на кордоні [6, 170].

Необхідно зауважити, що у фаховій літературі різних джерел іноді можна зустріти ці абревіатури в перекладеному вигляді. Здійснювати такий переклад не варто, оскільки в даному разі абревіація не лише засіб мовної економії внаслідок перевантаження складними мовними назвами, а й спосіб передачі скорочених назв термінів-інтернаціоналізмів, внесених до тлумачного словника міжнародних торговельних термінів “Інкотермс”, який підлягає перегляду кожні десять років і є обов'язковим для всіх суб'єктів зовнішньоекономічних і зовнішньоторговельних

відносин між країнами. А поява інших, перекладених аббревіатур, вносить плутанину.

Вважається за необхідне також зазначити, що існує тенденція до транскодування (транскрипції або транслітерації) англійських широко вживаних аббревіатур, що позначають важливі міжнародні організації, агентства, об'єднання тощо:

GATT – General Agreements on Tariffs and Trade – Генеральна угода про митним тарифам та торгівлі – в перекладі буде застосовуватися транслітерація – ГАТТ;

NATO – North Atlantic Treaty Organization – Північноатлантичний союз – НАТО;

Benelux – Belgium, the Netherlands, Luxemburg – Бенілюкс (країни Бельгія, Нідерланди, Люксембург);

Incoterms – International Commercial Terms – Міжнародні комерційні умови, які визначають умови постачання та момент переходу відповідальності від сторони до сторони, повна назва – Міжнародні правила тлумачення торгових термінів, розроблених Міжнародною Торгівельною Палатою [12, 5], – в перекладі використовується транслітерація – Інкотермс.

Підводячи підсумки, хотілось би підкреслити той факт, що багато мовознавців переконано у тому, що переклад фахових текстів так само трудомісткий, як і літературний переклад [3], [4], [10]. **Аналіз** лексичних і структурно-семантичних особливостей митних аббревіатур, термінологічних сполучень та шляхи їх перекладу дає підстави переконатися в цьому твердженні. Тому для вирішення термінологічних труднощів при перекладі митних текстів перекладач повинен знати не тільки мову і термінологію даної галузі, а й бути обізнаним із загальною системою термінів, яка використовується в міжнародній митній практиці. Проаналізувавши процеси деривації англомовних термінів та аббревіатур в митній галузі можемо засвідчити, що формування та розвиток термінології визначається як екстралінгвістичним (стан національної науки, техніки, освіти) чинниками, так і лінгвістичними (стан мови у суспільстві, ступінь розвитку її функціональних стилів).

Результати лінгвістичного аналізу англомовних аббревіатур та термінологічних сполучень у системі митної термінології, а також шляхи їх перекладу можуть бути використані при дослідженні англомовних запозичень в інших терміносистемах.

Важливим компонентом *подальшого дослідження* повинне стати виявлення й аналіз словотворчих механізмів на рівні вибору способу та моделі словотвору. Актуальним також є подальший аналіз атрибутивних термінів-словосполучень в митному дискурсі та використання перекладацьких трансформацій при їх перекладі.

Література

1. Англо-русский и русско-английский словарь транспортно-экспедиторских терминов / под ред. Г. В. Соловьева. – СПб.: Выбор, 2001. – 196 с.
2. Англо-русский словарь сокращений ; под ред. М. В. Скворцова, С. А. Шевелёва. – М. : Филоматис, 2004. – 384 с.
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Междунар. отношения, 1975. – 240 с.

4. Брандес М. П., Провоторов В. И. Предпереводческий анализ текста / М. П. Брандес, В. И. Провоторов. – 3-е изд., стереотип. – М. : Тезаурус, 2001. – 223 с.
5. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г. О. Винокур // Труды Моск. ин-та истории, фил-ии и лит-ры. – М., 1939. – Т. 5. – С. 3–54.
6. Данилова З. В., Лямзіна Н. К. Ділова англійська мова. Митниця та митні формальності : навчальний посібник англійською мовою / З. В. Данилова, Н. К. Лямзіна. – Львів : Астон, 2000. – 187 с.
7. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури на українську мову. Граматичні труднощі / В. І. Карабан. – Флоренція, Страсбург, Гранада, Київ : TEMPUS, 1997. – Ч. I. – 317 с.
8. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова Книга, 2001. – Ч. II. – 304 с.
9. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 574 с.
10. Комиссаров В. Н. Теория перевода / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990 – 253 с.
11. Макарова М. В. Електронна комерція / М. В. Макарова. – К. : Видавничий центр “КМ Академія”, 2002. – 269 с.
12. Правила “Інкотермс”: Матеріали до спецкурсу ; під ред. П. П. Падуна, Ю. П. Соловкова. – Дніпропетровськ : Видавництво АМСУ, 2005. – 72 с.
13. Пронина Р. Ф. Пособие по переводу английской научно-технической литературы / Р. Ф. Пронина. – М. : Высшая школа, 1973. – 200 с.
14. Реформатский А. А. Термин как член лексической системы языка // Проблема структурной лингвистики / А. А. Реформатский. – М. : Наука, 1968. – С. 103–125.
15. Словник лінгвістичних термінів ; під ред. Д. І. Ганича, А. Л. Олійника. – К. : Вища школа, 1985. – 328 с.
16. Oxford Business English Dictionary. – Oxford : OUP, 2008. – 616 p.

Анотація

У даній роботі розглядаються лінгвостилістичні особливості утворення сполучень та аббревіатур в митній термінології, їх стилістичне функціонування та шляхи перекладу на українську мову. Автор приділяє особливу увагу омонімії при утворенні скорочених форм термінів.

Ключові слова: митна термінологія, термінологічні сполучення, трансформації, атрибутивні термінологічні конструкції, терміни-аббревіатури, псевдоінтернаціоналізми.

Аннотация

В данной работе рассматриваются лингвостилистические особенности образования словосочетаний и аббревиатур в таможенной терминологии, их стилистическое функционирование и способы перевода на украинский язык. Автор уделяет особое внимание явлению омонимии при образовании сокращенных форм терминов.

Ключевые слова: таможенная терминология, терминологические словосочетания, трансформации, атрибутивные термины-словосочетания, термины-аббревиатуры, псевдоинтернационализмы.

Summary

The article focuses on peculiarities of forming word-combinations and abbreviations in English customs terminology as well as the ways of their translating into the Ukrainian language. The author pays special attention to homonyms among terminological abbreviations.

Keywords: customs terminology, terminological word-combinations, transformations, attributive terminological constructions, abbreviations, pseudo internationalisms.

УДК 81'276

Власюк В.В.,
аспірант,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

ЛЮДИНА ЯК ОБ'ЄКТ І СУБ'ЄКТ ЗАПАХОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Сенсорна лексика, зокрема запахова, є надзвичайно багатим та малодослідженим засобом вираження художнього образу. Запах – конкретна властивість тієї чи іншої реалії, яка в сучасній свідомості віддзеркалюється через нюхове відчуття. Існує безліч запахів, які сприймає людина. Уплив цих запахів, різноманітність відчуттів відбивається в мові [1, 36]. Прикро, але мова не надто щедра на засоби вираження палітри запахів, які існують у природі. Це компенсується багатством асоціативних образів, уявлень, форм вираження.

Метою нашої статті є систематизація поглядів психологів і мовознавців на класифікацію запахів у мовній та позамовній дійсності, а також визначення місця та ролі людини як об'єкта та суб'єкта одоративної складової світу (на матеріалі сучасної української прози).

Вивчення запахів та перші спроби їх класифікації з'явилися ще в часи античності (Платон, Аристотель, Демокрит, Епікур та інші). З розвитком науки запахами починають цікавитися психофізіологи (Л. Гейхман, С. Іванов, Л. Жубер, Г. Заварзін, А. Кедам, А. Малєєв), психологи (Б. Ананьєв, Г. Костюк, О. Леонтьєв), культурологи (О. Левінсон, Г. Кабакова, О. Кушліна, Є. Жирицька, Р. Кірсанова тощо), мовознавці (О. Потебня, В. Виноградов, В. Дятчук, В. Сідельніков, І. Гайдаєнко, О. Волошина, Л. Соболева, Л. Ставицька, А. Пермінова, О. Федотова та інші).

Авторами найвідоміших класифікацій запахів з погляду психології є Ч. Шерінгтон, Цваардемакер, Крокер і Хендерсон, Хенінг.

Проте жоден із запропонованих поділів запаху не є універсальним, жодна з класифікацій не взята провідним науковцями за еталон через елемент суб'єктивізму. Як справедливо зазначає Н. Корчова-Тюріна, "...визначення місця запахових відчуттів у житті людини має суб'єктивний характер. Так, кожен дослідник у міру розвитку в нього гостроти запахового відчуття, відводить останньому певне місце в житті людини, хоча насправді таке місце відведено цьому відчуттю" [2, 72].

В українському мовознавстві ґрунтовно проаналізувала запахову лексику та її стилістичні можливості В. Дятчук, яка визначила три архісеми: виділення запаху, розповсюдження запаху та сприймання запаху. Ми погоджуємося з цим, але вважаємо за доцільне деталізувати класифікацію, про що йтиметься далі.

В. Дятчук зауважує: "...мова виробила цілий ряд синонімічних засобів, щоб передати відтінки сприймання запаху, поширення його в повітрі або виділення